

Copia
Der Stad. Willems Willekeuren
uitgecopieerd 1659 nader 1777.

In Godes Naam Amen! in 't jaar onsd
Heeren duizend drie hondert een en twintig op
Sinte Mattheij! dagen in de vasten.

De Schepenen van Willem de oude en
de nieuwe en alle de gemeente hebben gehad
recht en keuren tot der Stad oortbaar, en aller
maltes vrede, die in deeren Boeke lijn ge-
schreeven.

1.
Die in Willem geen Burger is, die zal 1 jaars aan de
Stad gevein set vlaamsche groote; (mogetijk, dat dit
het ketelgeld zal wezen.)

2.
Er zal geen odd begraven worden in di kerke te
Willem, of ter moet ~~we~~ bekeals worden voor dat graf
twee oude Schilden, en 't graf wel weer toemaken
en dat bij verlof van di Schepenen en des priester

Wilsum, een kortstondig handelsplaatsje

Locatiekeuze

Wilsum ligt aan de rechter oever van de IJssel, enkele kilometers stroomopwaarts van IJsselmuiden. In het boek 'Van de Hunnepe tot de zee' wordt de bodemgesteldheid van Salland en het rivierenlandschap van de IJssel uitgebreid beschreven. Of Wilsum echter op een dekzandopduiking, een rivierduin of een oeverwal is gebouwd komt niet aan de orde. Ook in de andere, zeer spaarzaam aanwezige literatuur over Wilsum wordt hierover geen uitsluitsel gegeven. Een onderzoek hiernaar zou zeer de moeite waard zijn.

De benaming 'Wilsum' kan dankzij de tweede lettergreep gerekend worden tot de 'heim'-namen, welke naamgroep een vrij ruime datering toelaat, maar het meest zou voorkomen vanaf de vroege middeleeuwen. De betekenis van de lettergreep 'Wil' is waarschijnlijk dezelfde als bij Welsum tegenover Olst, waar de lettergreep afkomstig zou zijn van welle = oever. Wilsum/Welsum zou dan betekenen 'woonplaats aan de oever', in dit geval van de IJssel. Dezelfde naam komt eveneens terug bij de buurschap Welsum langs de Vecht ten oosten van Dalfsen. Een variant op dezelfde verklaring gaat ervan uit dat de betekenis van de naam 'huis op de wal' is. Wal in de betekenis van rivieroever komt heden ten dage nog voor in de benaming Welle voor de Deventer IJsselkade.

Meer concreet is het volgende te melden. De deels romaanse kerk van Wilsum, oorspronkelijk gewijd aan Sint Lambertus, bisschop van Tongeren, dateert vermoedelijk uit de 11de eeuw. Toen was er dus al sprake van bewoning. Deze bouwhistorische datering vormt wellicht de oudste aanwijzing voor bewoning op en in de IJsseldelta, stroomafwaarts van Westenholte-kasteel Voorst. Archeologische aanwijzingen voor de plaats ontbreken. Wilsum wordt in een aantal archiefstukken genoemd. Bij de oudste bekende vermelding, die uit 1213, is er sprake van het kerspel Wilsum in een akte waarbij bisschop Otto van Utrecht de 'ingezetenen van de kerspelen Wilsem en Santlike (Zalk), die wonen op hoeven toebehorende aan Dirc en Henric van Buchorst, uit de horigheid bevrijd heeft ...'.

De wording van de stad

Evenals dat het geval is bij Grafhorst, wordt het onderzoek naar de ontstaansgeschiedenis bemoeilijkt door een gebrek aan onderzoeksmateriaal. Voor Wilsum geldt nog in sterkere mate dan voor Grafhorst dat er van het oud-archief maar zeer weinig is overgebleven. Dat bestaat namelijk uit slechts zestien inventarisnummers, waarvan de oudste uit de 18de eeuw dateren. De codificatie van het stadsrecht, gedateerd 24 februari 1321, is in afschrift bewaard gebleven. De inventarisbeschrijving luidt als volgt: 'Stadsregt van Wilsum, bevattende 18de-eeuws afschrift van de keuren van 1321 naar een kopie van 1659, een uittreksel van 1777, afschriften van resoluties van raad en meente en van burgemeesters, schepenen en raad van 1656, 1657, 1669, een besluit van 1784 over de benoe-

ming van een schoolmeester, een besluit van de maire van 1811 over het weiden van vee, een lijst van schutmeesters van 1811-1826 en aan keerzijde de condities van verpachting van de Scherpenhoek van 1785 en een 18de eeuw afschrift van een journaal van 1626-1777, met aanvullingen van 1782 en 1783. 1 deeltje'.

A. Telting meldt in zijn voorwoord bij de uitgave van het stadsrecht dat dit inventarisnummer indertijd uit het bezit van de gemeente Wilsum geraakt was. Het is evenals het stadsrecht van Grafhorst door een burgemeester van de toenmalige eigenaar teruggekocht en aan de gemeente teruggegeven onder voorwaarde dat het stuk het archief nooit meer mocht verlaten. Telting heeft voor zijn uitgave daarvan echter geen gebruik gemaakt van dit afschrift, maar van een kopie voorkomend in een handschrift afkomstig van prof. Mr. P. Bondam, getiteld 'Voorregts Brieven en Willekeuren van de steden Grafhorst en Wilsum benevens Aanteekeningen betreffelijk IJsselmuiden'.

Op basis van deze codificatie van het stadsrecht, dat uit 51 artikelen bestaat, wordt algemeen aangenomen dat het dateert van vóór 1321. Het is niet mogelijk een exacte datum aan te geven, aangezien de oorkonde waarbij het stadsrecht is verleend, niet bewaard is gebleven. Het schoutgericht en het stadgericht van Wilsum vangen in respectievelijk 1613 en 1527 aan, zodat daarvan voor de oudste geschiedenis geen gebruik gemaakt kan worden.

De archieven leveren dus maar zeer spaarzaam gegevens op. Bij onderzoek is ook gebruik gemaakt van literatuur en bronnenuitgaven, waarin verwezen wordt naar archiefstukken van elders die gegevens met betrekking tot Wilsum bevatten. Op grond hiervan is geprobeerd enig zicht te krijgen op de oudste geschiedenis van de nederzetting en stad Wilsum, op de datum van het stadsrecht en op de redenen voor het verlenen ervan.

In 1260 verklaart bisschop Hendrik van Utrecht dat zich indertijd inwoners van Frisia gevestigd hebben in de moerassige streek Vene, die in Sallandia en bij het *dorp* Wilsem en de stad Campen is gelegen. Uit dezelfde oorkonde wordt duidelijk dat de seend – de kerkelijke rechtbank – jaarlijks in Wilsum gehouden werd. In 1260 is dus nog sprake van het dorp Wilsum. Er heeft nog geen verheffing tot stad plaatsgevonden. In een akte van 1276 verklaart graaf Floris van Holland dat hij aan de kooplieden van Campen, Zwolle, Deventer, Wilsem en tussengelegen plaatsen met het oog op de verplaatsing van de handel van de Vlaamse haven Ziin (het Zwin bij Brugge) naar Dordrecht en andere plaatsen in het graafschap een aantal privileges heeft gegeven. In 1300 wordt dit privilege bevestigd door graaf Jan van Henegouwen en in 1315 door graaf Willem. Uit de regesten in het oorkondeboek van Ter Kuile kan niet worden opgemaakt of het hier om het dorp of de stad Wilsum ging.

In het Gemeentearchief van Kampen worden twee exemplaren van de akte uit 1300 bewaard, een in het Latijn en een in het Middelnederlands. In deze akten is sprake van de stad (*oppidum*) Kampen en steden en dorpen (in de Latijnse versie is alleen sprake van dorpen). Helaas is op grond hiervan niet uit te maken of Wilsum in 1300 reeds als stad te boek stond. Vanaf 1315 tot aan 1394 zijn er geen archiefstukken betreffende Wilsum bekend. In 1394 worden zijn privileges door bisschop Frederik erkend, toen hij in zijn eerste regeringsjaren

de rechten van ongeveer alle steden in het Sticht bevestigde. Op grond hiervan moet dus geconcludeerd worden dat de verlening van het stadsrecht tussen 1260 en 1321 plaatsgevonden heeft. Aan wie de stad haar rechten ontleende, is niet te bespeuren. Het kan net als bij Grafhorst aan Zwolle, Hasselt en Genemuiden geweest zijn.

Op basis van de privileges uit 1276, 1300 en 1315 kan worden vastgesteld dat de inwoners van Wilsum in de dertiende en veertiende eeuw handel dreven. Mogelijk is dit een van de redenen waarom de bisschop de inwoners met het stadsrecht begiftigd heeft. Het kan zijn dat hij Grafhorst en Wilsum als tegenhangers voor het machtige Kampen wilde gebruiken. Evenals bij Grafhorst is dat ook hier in dat geval niet gelukt. Wilsum is niet ommuurd geweest en de handel heeft niet zoals bij Kampen grote afmetingen aangenomen. Wel is er, evenals bij Grafhorst, sprake van een eigen bestuur. In latere eeuwen is het stadsbesef bij de inwoners helemaal weggeëbd.

Het stadsgebied omvatte de Nieuwstad, maar niet Harsenhorst en Uiterwijk. De oudst bekende cartografische gegevens over Wilsum geven lintbebouwing aan langs de Dorpsstraat, als onderdeel van de weg Zwolle-Kampen.

Geselecteerde literatuur en bronnen Wilsum

Heel, C.J. van, en A.J. de Raat-Giljam (red.), "Het stadje Wilsum". In: *Oude Archieven in Overijssel: inventaris van de Oude Archieven van de Gemeenten IJsselham, Hardenberg, Wijhe, IJsselmuiden en Stad-Delden* (Assen 1980) 145-148 en nummer 38.

Kuile jr., G.J. ter, *Oorkondenboek van Overijssel* (Zwolle 1964) deel I, nrs. 103 en 269; deel II, nrs. 335, 488 en 658.

Heeringa, K., *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht* ('s-Gravenhage 1940) deel II, nr. 613.

Spek, Th., et alii, *Van de Hunnepe tot de zee: de geschiedenis van het Waterschap Salland* (Kampen 1996).

Telting, A., *Stadregt van Wilsum* (Zwolle 1903) (= OSDM VORG, 1ste deel: Stadregten, 15de stuk) 5.